

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Derginin Adı

ZARF

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi

Yıl: 2001 sayı:2

Sahibi

Prof. Dr. Özay Oral

Editör

Prof. Dr. Kâmile İmer

Yayın Kurulu

Doç. Dr. Gürkan Doğan

Doç. Dr. Emel Kefeli

Kapak Tasarım

Doğu Akdeniz Üniversitesi

Bilişim Koordinatörlüğü

Baskı

Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi

Dizgi

Mustafa Özalp

© 2002 Doğu Akdeniz Üniversitesi

Dergideki yazılar kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Adres : Doğu Akdeniz Üniversitesi
Fen ve Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Gazimağusa – KKTC
(Mersin 10 Türkiye)
Tel : +90 392 6302016
+90 392 6301208
Fax : +90 392 3651604
E-Posta : kamile.imer@emu.edu.tr

Dilçin, Cem (2001). *Fuzulî Divanı Üzerine Notlar (Studies On Fuzulî's Divan)* Cambridge: The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, XXVIII+366 p.

İ. Çetin Derdiyok

Çalışmalarını Fuzulî'nin şiirleri üzerinde yoğunlaştıran Cem Dilçin'in, Fuzulî Divanı'ndaki şiirleri inceleyen ve metin onarımı yoluyla önerilerde bulunan geniş kapsamlı bir çalışması *Fuzulî Divanı Üzerine Notlar* adıyla Harvard Üniversitesi yayınları arasında çıktı. Eski edebiyatımız ve kültürümüz bakımından kaynak bir eser niteliğinde olan bu çalışmayı önsöz ve inceleme kısımlarından da yararlanarak tanıtmaya çalışacağız.

Eser dış kapakta *Studies On Fuzulî's Divan* ve iç kapakta da *Fuzulî Divanı Üzerine Notlar* adıyla Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü'nde Doğu Dillerinin ve Edebiyatlarının Kaynakları dizisinin 50. kitabı olarak yayımlandı.

Kitap başta 8 sayfalık bir önsöz, 4 sayfalık bir kaynakça, araştırmacı tarafından sorunlu görülen beyitlerin incelendiği ve onarıldığı 357 sayfalık asıl bölüm ve en sonda yer alan 8 sayfalık bir dizinden oluşuyor.

Önsözde bu çalışmada şiirleri inceleyip değerlendirirken nasıl bir yol izlendiği anlatılıyor. Burada Dilçin, şairliği mimarlıkla karşılaştırdıktan sonra şairlerin işinin de söz ve anlam yapısını ahenkli bir biçimde oluşturmak olduğunu bildiriyor ve "Eğer bir beyitin anlam yapısı onun düşünce, duygu yönü ise, söz yapısı da onun sanat yönüdür." diyor (Dilçin 2001: XVII). Ayrıca "Tanzimattan bu yana divan şairlerinin genellikle hep 'ne söyledikleri' üzerinde durulmuş, ancak 'nasıl söyledikleri'yle hemen

hemen hiç ilgilenilmemiştir.” diyerek, şiir incelemelerinde nasıl bir yol izleyeceğinin ipuçlarını veriyor (Dilçin 2001: XVII).

Cem Dilçin, eski edebiyatımıza yeni inceleme yöntemleriyle yaklaşan, eski şiirimizi bütün yönleriyle anlayıp anlatmaya çalışan önemli bir araştırmacıdır. Bu yönünü daha önce *Türkoloji Dergisi*'nde yayımlanan “Fuzulî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi” (Dilçin 1991: s.43-98) başlıklı makalesinden de hatırlıyoruz.

Bu çalışmasıyla Dilçin, eski Türk edebiyatı alanında önemli bir üslup incelemecisi olarak karşımıza çıkıyor. Nitekim Gönül Alpay Tekin, Ekim 1992 tarihli *Tarih ve Toplum* dergisinde bu makaleyi bir bakıma özetleyen ve tanıtan bir yazı yayımlamıştı. Tekin, bu makaleyi a) Şiirin müzikal yapısı ile anlam arasındaki sıkı bağın, b) Ses göndermeleri yoluyla elde edilen ses bütünlüğüyle anlam bütünlüğünün gazel boyunca sürmesinin, c) Şiirde ses-sözdizimi-anlam arasındaki içsel ve biçimsel bütünlüğün, d) Dizeler arasındaki simetrinin ortaya konması bakımından değerlendirmiş ve “...bir şiirde hâkim ifade biçimleri ve tarzlarının o şiirdeki anlam bütünlüğü bakımından fonksiyonlarını tespit etmekle C. D. yeni bir üslup yaklaşımına yol açmaktadır.” tespitini yapmıştır (Tekin 1992: 42, 43).

Tekin'in bir edebî metni değerlendirebilmek için gereken bütün edebî bilgilerle mücehhez, tahlilci bir yapıya sahip, şiiri en az yaratıcısı kadar duyabilen bir araştırmacı olarak tanıttığı Dilçin, görüldüğü kadarıyla bu çalışmasını da sabırla oluşturmuştur. Nitekim Dilçin'in verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre bu notların hazırlanması 9 yıl gibi bir süreyi almıştır (Dilçin 2001: XXIV).

Üslup incelemesini daha iyi anlatabilmek için Cem Dilçin, ‘vazoda çiçekler’ konulu natürmort resimleri bize örnek gösteriyor. Gerçekten düşünecek olursak vazoda duran çiçek resimleriyle çokça karşılaşmışızdır ve resim tarihinde böyle yüzlerce tablo vardır. Birbirine çok benzeyen hatta aynı gibi görünen bu resimler aslında birbirinden farklıdır. İşte bu fark üsluptan kaynaklanmaktadır. Resimlerin küçüklüğü, büyüklüğü, renklerin açık veya koyu olması, fırça darbeleri hep üslubu oluşturmaktadır (Dilçin 2001: XIX).

Kısacası üslup incelemeleri üzerinde yoğunlaşan Dilçin, bu çalışmasında da Fuzulî’nin gazellerindeki yapısal bütünlüğü görmeye, şiir dilini oluşturan noktaları belirlemeye ve onun sanatını bizlere tanıtmaya çalışıyor.

Dilçin, bu inceleme ve onarımları yaparken zaman zaman diğer yazma ve matbu kaynaklara baş vurmakla birlikte aşağıda kısaltmaları da verilen üç ayrı matbu Fuzulî Divanından yararlanmaktadır:

TD Fuzûlî, Türkçe Divan (haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur) Ankara 1958

T Ali Nihat Tarlan, Fuzulî Divanı İstanbul 1950

G Abdülbaki Gölpınarlı, Fuzulî Divanı, 2. Bas. İstanbul 1961

Dilçin’in bildirdiğine göre 42 kaside, 302 gazel, 1 müstezad, 12 musammat (3 murabba, 3 muhammes, 2 tahmis, 2 müseddes, 2 terci-i bend), 42 kıt’a ve 72 rübaiden oluşan Fuzulî’nin Türkçe Divanı’nda bulunan 471 parça şiirden 370’i incelenmiş; başka bir ifadeyle Divan’ın tamamını oluşturan 4306 beyitten 2723’ü üzerinde durulmuş ve 960 beytin sorunlu olduğu tespit edilmiştir (Dilçin 2001: XXII).

Dilçin'in verdiği istatistik bilgiye göre, bu 960 beyitte 1062 metin farkı vardır. Bu metin farklarından TD'de 901, T'de 805 ve G'de 190 doğru ya da ortak biçim görülmektedir. Bu istatistik bilgi bir bakıma TD nüshasının daha sağlıklı olduğunu da gösteriyor. Buna rağmen Divanda, Dilçin'in metin onarımı yoluyla önerdiği 34 farklı biçim bulunmaktadır (Dilçin 2001: XXII).

Yalnız Türkçe Divan'da kasideler de bulunmasına rağmen Dilçin kasidelere dokunmamış, gazeller üzerinde çalışmıştır. Yazar, kitabının önsözünde bunu şöyle açıklıyor: "Aslında düşürülen bu Notlar, bir birleştirme, 3 Divan arasındaki farklılıkları tartışıp değerlendirerek ortadan kaldırma, birbirinden farklı olarak görünen 3 Divan metnini tek bir metin olarak ortaya koyma çalışmasıdır. Tarlan ve Gölpınarlı'nın hazırladıkları Divan'larda kasideler yer almamıştır. Sadece TD'de Kasâid bölümü bulunmaktadır. Bu nedenle bu Notlar, Fuzulî Divanı'nın üç metninde de bulunan Gazeliyyât, Musammat, Mukatta'ât ve Rübâ'ıyyât bölümlerini içermektedir" (Dilçin 2001: XXI).

Burada Cem Dilçin'in değerlendirmelerinden bazı örnekler de vermek istiyoruz:

Fuzulî Divanı Üzerine Notlar'da ilk olarak Alî Şîr Nevâî'nin gazeline nazire olarak yazılmış, 3 Divan'da da birinci sırada bulunan gazelin incelenmiş ve gazelin daha çok 6., 2., 3. ve 7. beyitleri üzerinde durulmuştur

6. beytin birinci mısrasındaki "harf-i" sözcüğü, TD'de "levh-i" biçimindedir:

İşk kilki çekdi hat harf-i vücûd-ı 'aşıkâ

Kim ola sâbit Hak isbâtında nefy-i mâ'adâ

Dilçin, “harf-i” sözcüğünün daha doğru olacağını 3 Divan’da 6. sırada bulunan gazelin aşağıya aldığımız 3. beyitini örnek göstererek ve beyitler arasında düşey bir ilişki kurarak anlatmaya çalışıyor:

Kilk-i hükmün çekdi harf-i sâ’ir-i edyâna hat

Hükm isbât itdi nefy-i sâ’ir-i edyân sana

Yani araştırmacının deyişiyile şairin sözü, yine kendi sözleriyle doğrulanmış oluyor (Dilçin 2001: 1).

Aynı gazelin 7. beyti, G nüshasında şöyledir:

Ey Fuzulî intihâsuz zevk buldun ‘ışkdan

Beyledür her iş ki Hak adıyla kılsan ibtidâ

TD ve T nüshasında ise “**Ey Fuzulî**” sözcükleri beytin ortasında bulunmaktadır:

İntihâsuz zevk buldun **Ey Fuzulî** ‘ışkdan

(Dilçin 2001: 3).

Dilçin ise “**Ey Fuzulî**” sözlerinin G nüshasında olduğu gibi başta bulunması gerektiğini şöyle anlatıyor:

1) “Fuzulî, mahlasını *ey* ünlemiyle birlikte yani *ey Fuzulî* biçiminde yalnızca dize başında olmak üzere 296 gazelinin 110’unda kullanmıştır. Bunun da 95’i 1. dize başındadır. Başka bir deyişle Fuzulî, mahlasını *ey* ünlemiyle birlikte dize ortasında ve sonunda kullanmamıştır. Kasidelerinde de aynı yolu izlemiş, yalnızca 2 kasidesinde dize başında mahlasını *ey* ünlemiyle birlikte kullanmıştır” (Dilçin 2001: 4).

2) “*Fuzulî, mahlasını eysiz olarak da genellikle seslenme ve hitap görevi dışında 186 gazelinde kullanmıştır. Bunun 62’si dize başında, 110’u dize ortasında ve 14’ü dize sonundadır*” (Dilçin 2001: 5).

3) “Fuzulî, *ey* ünlemini kullandığı durumlarda, gazellerinin makta beyitleri ses ve ahenk açısından çok belirgin bir özellik taşır. Fuzulî, *ey* ünlemini beyit içerisinde tek başına bırakmamış, bu ünlemi ses açısından başka kelimelerle desteklemiş, pekiştirmiştir” (Dilçin 2001: 5).

4) “Mahlasını *ey*siz olarak kullandığı durumlarda da, çoğunlukla yine içinde *ey/ye* ya da *ay, ây/ya, yâ* sesleri bulunan başka kelimeleri iki üç kez kullanarak *ey* ya da *yâ* ünlemini çağrıştırmaya, yansıtmaya, o izlenimi vermeye çalışmıştır” (Dilçin 2001: 5).

Bundan başka Dilçin’in incelemeye esas olan 3 Divan’daki okunuşlardan farklı olarak kendi önerileri de bulunmaktadır:

‘Akl dîn-himmet sadâ-yı **ta’n** yir yirden bülend

Baht kem-şefkat belâ-yı ‘ışk gün günden füzûn

Bu beyitteki *ta’n* sözcüğü TD ve T’de *ta’ne*, G’de *ta’na* biçiminde okunmuştur. Bu konuda Dilçin şunları söylüyor: “Üç Divân’da bu biçimde yer alan *ta’ne* (*ta’na*) varyantı da doğru değildir. Bu beyitte de 1. ve 2. beyitteki seslenme sürmekte ve buna bağlı olarak beyitte dört med (*‘akl. ta’n baht, ‘ışk* kelimelerinde) bulunmaktadır. Yaygın okunuşa göre bu varyantı *ta’ne* olarak kabul etmek beyitteki bu ses simetrisini bozmaktadır. Bu nedenle doğru biçim medli okunan *ta’n* olmalıdır (Dilçin 2001: 193).

T ve G’de bulunmayan ve Doğu Türkçesi özelliğini taşıyan TD’daki müstezâdın 3. beytinin 1. dizesi şöyle düzeltiliyor:

Zülfün yıbarından gönlüme sevdâ yili esdi

Reyhân mudı bilmen

Dizenin bu haliyle vezni bozuktur. *Gönlüme* kelimesi yerine metin onarımı yoluyla aynı anlamda *dile* kelimesi getirilirse metin düzelir (Dilçin 2001 : 279).

Dilçin'in Divandaki gazelleri inceleyen ve onaran bu notları düşmekteki amacını yine kendisinin verdiği bilgilerden yararlanarak şu şekilde özetleyebiliriz:

1) Hazırlanan 3 Divan'da farklı olan metinleri tek bir metne indirmek.

2) Yine 3 Divan metninde olmayan ancak metin onarımı yoluyla yapılan düzeltmeleri önermek.

3) Fuzûlî'nin sanatını, şiir tekniği ve üslubunun konuyla ilgili yönlerini Notlar'ın sınırı çerçevesinde vermeye çalışmak.

4) Tarlan Hoca'nın *Fuzulî Divanı Şerhi*'nden büyük ölçüde yararlanmakla birlikte, beyitlerin günümüz Türkçesine aktarılmasında görülen bazı sorunlara değinmek (Dilçin 2001: XXII, XXIII).

Cem Dilçin'in önsözde belirttiğine göre *Fuzulî Divanı Üzerine Notlar*'ın başlangıcı, 17-18 Ocak 1992 tarihinde Ankara'da İLESAM tarafından düzenlenen I. Eski Türk Edebiyatı Kollokyumu'nda sunduğu "Divan Şiirinin Klasik ve Çağdaş Yöntemlerle İncelenmesi" konulu bildirisine dayanmaktadır. Şinasi Tekin'in, hayli ilgisini çeken bildirinin başka örneklerle de zenginleştirilip *Journal of Turkish Studies*'de yayınlanması önerisi üzerine araştırma ve incelemelerine devam eden Dilçin'in çalışması bir makalenin boyutlarını çoktan aşar ve sonuçta bu kitap ortaya çıkar.

Son olarak Cem Dilçin'in ortaya koyduğu bu çalışmanın eski edebiyatımız ve bu alanla ilgilenenler için son derece yararlı, kaynak ve örnek bir eser olduğunu söyleyebiliriz. Dileğimiz, diğer büyük eserlerimizin

de bilim adamlarımız tarafından bilimsel yöntemlerle incelenerek, metin onarımlarının yapılması ve ortaya konulmasıdır.

Kaynakça

- Dilçin, Cem (1991). “Fuzulî’nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi” *Türkoloji Dergisi*, C. IX, Sayı: 1, Ankara, s.43-98.
- Dilçin, Cem (2001). Fuzulî Divanı Üzerine Notlar (*Studies On Fuzulî’s Divan*). Cambridge: The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, XXVIII+366 p
- Tekin (Alpay), Gönül (1992). “Cem Dilçin’in Yeni Bir Araştırmasınının Düşündürdükleri” *Tarih ve Toplum*, Sayı: 106, İstanbul, s.41-44.